

עורכים: ד"ר עידו יהל, ד"ר מור יצחק ויטמן

כרך 15, גיליון מס' 8, 26 בנובמבר 2025

"סוף חמולה במחשבה תחילה":

טיפול הקבוצות החמושות ברצועת עזה במבט היסטורי

ד"ר מיכאל מילשטיין*

בלב החזון הציוני טמון יסוד של פנטזיה. האמונה הנחושה לפיה ניתן, באמצעות תכנון ומאמץ סדור, להפוך חלום למציאות, היא שאפשרה את הישגיה ההיסטוריים של הציונות ובראשם הקמת מדינת ישראל. לצד זאת, התפיסה הציונית התאפיינה תמיד גם במידה רבה של ריאליזם - קריאה מפוכחת של המציאות ויכולת לעצור נוכח הכרה באילוצים ונזקים אפשריים, מבלי לדבוק במימוש החלום בכל מחיר.

מאז 7 באוקטובר התפתחו בישראל פנטזיות, כלומר תפיסות אסטרטגיות מופרכות, בהיקף חסר תקדים, ורובן התמקדו ברצועת עזה, שהפכה למעין שדה ניסוי למימוש כמיהות היסטוריות. טיפוח הפנטזיות לא פסק, ואף גבר לאחר קריסת התפיסות שקדמו ל-7 באוקטובר. חלק גדול מהן קודם (ונכשל), חרף אין ספור איתותי אזהרה. בניגוד לפנטזיות מן העבר, אלו לוו בהיעדר נכונות של מקבלי ההחלטות לבלום בזמן, ובכך הסבו לישראל נזק חמור.

אחת מהפנטזיות המזיקות הללו הייתה הרעיון לטפח את הקבוצות החמושות ברצועת עזה, מתוך אמונה כי קבוצות אלה ייאבקו בחמאס ויהוו בהדרגה חלופה לשלטונה. פנטזיה זו שיקפה חוסר הבנה קיצוני של המציאות ואי-למידה שיטתית מהעבר. הכינוי הרווח לקבוצות אלה הוא

* ד"ר מיכאל מילשטיין הוא ראש הפרום ללימודים פלסטיניים במרכז משה דיין.

"חמולות", אולם בפועל מדובר בפלגים מתוך חמולות, כאשר לא פעם ראשי החמולות עצמם התנערו מאותן קבוצות. כך, למשל, חמולת אבו שבאב מאזור רפיח, הנמנית עם שבט תראבין הבדואי, שראשיה התנערו מיאסר אבו שבאב, מנהיג התארגנות מקומית.¹ מדובר למעשה בכנופיות או במיליציות חסרות זיהוי פוליטי ברור, שהשתלטו על אזורים שונים ברצועת עזה.

במיזם החמולות מגולמת כמיהה ציונית ותיקה לטיפול גורמי כוח מסורתיים, פריפריאליים, כפריים, או שבטיים-חמולתיים, מקרב הפלסטינים, שיהיו נוחים ליישוב היהודי ולמדינת ישראל. אלה אמורים היו להציב אתגר בפני ההנהגות הפוליטיות הפלסטיניות הרשמיות, שפעלו בעיקר בערים הגדולות, יצגו יעדים לאומיים, ונקטו לרוב גישה מתריסה כלפי ההנהגה היהודית וישראל. במסגרת זאת נעשה מאמץ לאתר, לעודד ולעתים אף לסייע בכינון אוסף הנהגות מקומיות שיתמקדו בחיי היום-יום במקום הנהגה מרכזית אחת בעלת סדר יום לאומי ופוליטי.

הביטוי המובהק ביותר של אותה תפיסה היה ייסוד אגודות הכפרים (רואבט אל-קרא) בהנהגת מצטפא דודין בסוף שנות ה-70 בשטחי יהודה ושומרון, בעידודו של אריאל שרון. אגודות אלה יועדו לשמש חלופה לארגון לשחרור פלסטין (אש"ף), שבאמצעותן, כך קווה, יקודם הסדר מדיני נוח ויציבות ביטחונית. ואולם, אותן אגודות גוועו בהדרגה לאחר שנתקלו בניכור מצד הציבור הפלסטיני ובאלימות מצד גורמי אש"ף.² קדם לכך ניסיון כושל אחר, שיזם משה דיין כשר ביטחון, לאחר 1967, לבסס את ראשי הערים בשטחים כגורם כוח חלופי לאש"ף.³

היחס הישראלי כלפי הזרם האסלאמי בשטחים שיקף גם הוא ניסיון להתערב במשחקי כוח פנימיים ולעצב את הזירה הפלסטינית. בניגוד למיתוס הרווח, ישראל לא "הקימה" את חמאס, שכן זו התפתחה מתוך תנועת האחים המוסלמים, הקיימת בזירה הפלסטינית מאז שנות ה-40. ואולם, במהלך שנות ה-70, נוכח תפיסת אש"ף כאויב המרכזי, ישראל העלימה עין מהזרם האסלאמי, שנתפס כאויב של אש"ף וכמי שעיקר מעייניו נתונים לפעילות ציבורית ודתית. תפיסה זו התערערה בראשית שנות ה-80, כאשר התברר כי שיח' אחמד יאסין, מנהיג האחים המוסלמים ברצועת עזה ומייסד חמאס ב-1987, יזם התארגנות צבאית שלא כוונה רק נגד יריבים מבית, אלא גם כנגד

¹ "עאילת אבו שבאב תעלן בראייתה מן אל-מדעו יאסר אבו שבאב", פלסטין (עזה), 31 במאי 2025.

² ראו להרחבה: אהוד מנור, לעשות שלום עם הפלסטינים: הוויכוח בישראל על הגדה המערבית, 1987-1967 (ירושלים: כרמל, 2012), עמ' 151-172, 209-216.

³ משה מעוז, המנהיגות הפלסטינית בגדה המערבית (תל-אביב: רשפים, 1985), עמ' 109-113.

נטייה דומה של זיהוי גורמים מקומיים כ"חויבים" תוך התעלמות מצללים ומורכבות שליו אותם אפיינה גם את התנהלות ישראל בזירה הלבנונית בחצי המאה האחרונה: הקשר ההדוק שנרקם עם הפלנגות מסוף שנות ה-70, על בסיס תפיסת הארגון כ"גורם כוח חיובי", התברר כמשענת קנה רצוף וכמחולל צרות סדרתי; או צבא דרום לבנון (צד"ל), שטופח במשך למעלה משני עשורים, אך קרס במהירות עם נסיגת ישראל מלבנון במאי 2000, כשחלק גדול מאנשיו נאלץ לעקור לישראל.

לאורו של הלקח ההיסטורי שלא נלמד - סופה של הרפתקת החמולות ברצועת עזה היה ידוע מראש - ודווקא משום כך גם מתסכל. עם חתימת ההסכם לסיום המלחמה באוקטובר 2025, ולאחר שרטוט הגבול בין השטח שעליו חולשת ישראל לזה שבשליטת חמאס, החלה התנועה ב"השלטת סדר". קרבות קשים נוהלו נגד קבוצות חמושות בעיר עזה, ובראשן דע'מש, שלה סכסוך ממושך עם חמאס, אולם התנועה הכריעה לבסוף את יריביה. במסגרת זו הוצאו להורג בפומבי רבים מפעילי אותן קבוצות, והוצג שלל שכלל כלי רכב, כלי נשק וכסף שסיפקה להן ישראל.⁵ חמולות כמו אל-מג'אידה מח'אן יונס, שנאבקו בחמאס במהלך המלחמה בסיוע של צה"ל, למדו את הלקח והכריזו נאמנות לחמאס. אחרות הקפידו לפעול רק בשטח שבשליטת ישראל.⁶

כישלון מיזם החמולות משקף אי-למידה מההיסטוריה הישראלית ומניסיונם של אחרים. על מה שעתידי היה להתרחש ניתן היה ללמוד כבר בראשית 2024, אז נציגי תיאום פעולות הממשלה בשטחים (מתפ"ש) ניהלו גישושים עם בכירים בחמולת דע'מש בעיר עזה. המהלך הסתיים בהוצאה להורג של שניים מראשי החמולה בידי חמאס - אירוע שהיווה מסר ברור עבור ראשי חמולות רבים, שמיהרו להתנער מכל קשר עם ישראל.⁷ גם מניסיונם של אחרים, בעיקר האמריקאים, לא הפיקה ישראל לקחים. כך, למשל, התמיכה האמריקאית במאבק שניהל הטאלבאן נגד הסובייטים באפגניסטן בשנות ה-80, הסתיימה בכך שעם סיום העימות הפנה הארגון האסלאמי הקיצוני את הנשק שסופק לו נגד האמריקאים עצמם.

מיזם החמולות גילם גם התעקשות רבת שנים, שלא לדקדק בטבען ובעברן - האפל בחלקו - של

⁴ ראו להרחבה: עמירה משגב, "מה לעשות נגד ארגון המחלק דלק לחימום", *הארץ*, 27 בדצמבר 1994.

⁵ "אמן חמאס יצפי אל-חסאב מע עאילת דע'מש פי מדינת עזה", *אל-שרק אל-אוסט* (לונדון), 13 באוקטובר 2025.

⁶ "חמאס תהאגים עשירת אל-מג'אידה בח'אן יונס... ואסראאיל תתדח'ל", *אל-שרק אל-אוסט* (לונדון), 3 באוקטובר 2025.

⁷ Melanie Swan, ["Israel Wanted Gazan Clan to Take Over after War - But Hamas Beheaded it,"](#) *The Telegraph*, June 1, 2024.

הקבוצות החמושות. הדבר הומחש באמירתו של נתניהו, "מה רע בזה? זה רק טוב", כאשר נחשף בפומבי דבר המימון והחימוש של מיליציות אבו שבאב.⁸ הוא הסביר שאין פסול בטיפוח אויבו של אויבי, גם ללא צורך להתעמק ב"דקויות" - למשל, בעובדה שחלק מחברי קבוצת אבו שבאב היו מעורבים בעבר בביזת שיירות הסיוע ההומניטרי, בפעולות טרור נגד ישראל, או אף מזוהים עם דאעש.⁹

לרוב הקבוצות החמושות דימוי שלילי בעיני הציבור העזתי: כמשתפי פעולה - ועל כן כונו **ג'יש לחד** [צבא לחד], על שם אנטואן לחד, מפקד צד"ל האחרון;¹⁰ כעבריינים - דוגמת יאסר אבו שבאב, שכונה כך על ידי חמאס בגין מעשים פליליים; או כנציגי שוליים בחברה, כמו כנופיית אבו שבאב שמוצאה בדואי. למרות הניסיון לשוות לקבוצות החמושות דימוי של "רובין הוד" הדואג לאזרח הפשוט, או של לוחמי חופש הנאבקים בחמאס, הן מעולם לא נטעו אחיזה בלבבות הפלסטינים. יתרה מזאת, לאותן קבוצות לא הייתה מעולם יומרה לתפקד כמסגרת מאוחדת. כל אחת מהן ממוקדת באזורי המחיה שלה, והן נעדרות אג'נדה, אידיאולוגיה או מבנה פיקודי כמו של חמאס.

המיזם שיקף גם חוסר הבנה לגבי תהליכי יסוד במערכת הפלסטינית. נראה שהוגי הרעיון הושפעו מסטיגמות, כמיהות לב או הנחות יסוד אנכרוניסטיות ואוריינטליסטיות לגבי המערכת הפלסטינית. במוחם נחרט דיוקנה של המערכת כפי שהתקיימה לפני עשרות שנים, כשגורמי הכוח המרכזיים בה היו מח'תארים¹¹ או ראשי חמולות ושבטים, והנאמנות העיקרית הייתה לזהויות התת-לאומיות. המערכת הפלסטינית השתנתה מאז: קיים מעמד בינוני גדול ושכבת משכילים בני הדור הצעיר, שבקרבתם הזיקה המרכזית היא לזהות הלאומית; וכוחה של ההנהגה המסורתית מוגבל בהשוואה לעבר - מגמה הבולטת בעיקר במגזר הפליטים, שמהווה כמעט 70% מתושבי רצועת עזה (העקירה וחיי הפליטות גרמו לשיבוש עמוק במרקם החיים המסורתי במגזר הזה מאז 1948).¹²

יתרה מכך, ההעמדה של חמאס מול החמולות היא במידה רבה פשטנית. זה שנים רבות, ובפרט מאז הפכה לריבון ברצועת עזה, חמאס הקפידה לקיים קשר הדוק עם ראשי השבטים והמשפחות

⁸ יוסי יהושע ואיתמר אייכנר, "נתניהו: הפעלנו חמולות שמתנגדות לחמאס. מה רע בזה? זה רק טוב", *ynet*, 5 ביוני 2025.

⁹ עינב חלבי, "כך המיליציה שהממשלה מחמשת פעלה נגד ישראל ולצד דאעש", *ynet*, 8 ביוני 2025.

¹⁰ "מציר ואחד ל-עמלאא' אל-אחתלאל: מן לחד אלא אבו שבאב", *אל-ח'נאדק*, 15 באוקטובר 2025.

¹¹ תואר מסורתי (מהתקופה העת'מאנית) של מנהיגי יישובים, בעיקר כפרים (ובמקרה הפלסטיני - גם יוצאי כפרים שקהילותיהם עקרו למחנות פליטים). המח'תארים אחראים מטעם הממשל על ניהול היישובים (לרבות השכנת סדר פנימי ויישוב סכסוכים) וכן על ייצוג התושבים מול השלטון.

¹² ראו בהקשר הזה ניתוח של ד"ר מח'ימר אבו סעדה, חוקר מדע המדינה מרצועת עזה במסגרת כתבה תחת הכותרת "אל-אחתלאל יסתנסח" תג'רבת "רואבט אל-קרא" בתרויח תסלים ע'זה ל-עשאא'ר" (ללא ציון שם הכותב), *אל-ערבי אל-ג'ידיד* (לונדון), 5 בינואר 2024.

הגדולות, ובכלל זה הקמת מסגרות פעילות משותפות. זאת ועוד, חלק גדול מפעילי חמאס ברצועת עזה, לרבות בכירים, מייצגים חמולות בולטות או שבטים בדואים גדולים. יש מבין החמולות והשבטים רבים הידועים בנאמנות מובהקת וארוכת שנים לתנועה.¹³

מיזם החמולות השתלב כרכיב בתוכנית ישראלית רחבה יותר, שכללה פנטזיות נוספות. האחת, האמונה כי ניתן לרוקן את רצועת עזה מתושביה, תוך קליטתם במדינות אחרות, כפי שהוצג בחזון טראמפ בראשית 2025 (גם לאחר שהוא עצמו זנח את הרעיון). השנייה, ה-GHF (Gaza Humanitarian Foundation), שנועד לתקוע טריז בין חמאס לאוכלוסייה באמצעות אספקת צרכי רצועת עזה. הדיון בפנטזיה זו נמשך גם לאחר תום המלחמה ומצא ביטוי ברעיונות המועלים בישראל ובארה"ב בדבר הקמת שני מודלים של עזה: מתקדמת ומשגשגת בשליטה בינלאומית ומנגד נחלשת וענייה בשליטת החמאס.¹⁴

כישלון מיזם טיפוח הקבוצות החמושות פוגע בתדמיתה של ישראל בעיני המזרח התיכון, כגורם שניתן להסתמך עליו. הוא גם מציב בפניה דילמות לגבי הצורך להגן בעתיד על הקבוצות החמושות או לקלוט אותן בשטחה. יתרה מזאת, המיזם משקף כשל בהערכת המציאות של מקבלי ההחלטות בישראל לגבי רצועת עזה, חרף האזהרות הרבות שהושמעו בשיח הפוליטי והתקשורתי (לרבות מצד כותב מאמר זה).¹⁵ הדבר ממחיש פער הבנה מדאיג בנוגע לחמאס בפרט ולרצועת עזה בכלל. כל אלה נובעים, ביסודם, מהעובדה שמי שגיבשו את קונספציית 7 באוקטובר מעולם לא תיחקרו את הכשל שנוצר בעקבותיה או קיבלו אחריות, אך ממשיכים לעצב את המציאות ואת העתיד - תוך שהם תופסים עצמם כמקדמי גישה מפוכחת ומתקני כשלי העבר. כך, באופן לא מפתיע, גם לאחר הלם 7 באוקטובר טבועה הפנטזיה עמוק בקרב מקבלי ההחלטות, דבר שעלול להוות מקור לקונספציות ולמחדלים נוספים בעתיד.

הדעות המובעות בפרסומי מרכז משה דיין הן של המחברים בלבד.

¹³. ראו: תאג' תוסתאד, "[חמאס ואל-עשאר פי עזה: טביעת אל-עלאקה ותטוראתה אל-תאריח'יה](#)", אל-מסאר, 31 במרץ 2024.

¹⁴. Dov Leiber, Sammer Said and Alexander Ward, "[A U.S. Plan Splits Gaza in Two – One Zone Controlled by Israel, One by Hamas](#)," *The Wall Street Journal*, 22 October 2025.

¹⁵. ראו בהקשר הזה: "עזה ביום שאחרי: זהירות מאגודות הכפרים 2", *Mako*, 29 בדצמבר 2023; "שלטון חמולות? עזה דורשת פתרון רציני, אך נתניהו דבק בפנטזיות", *הארץ*, 19 בינואר 2024; "להתעורר מחלום החמולות", *ידיעות אחרונות*, 8 במרץ 2024; "הציבור חייב לדרוש לדעת כיצד מתקבלות החלטות דוגמת חימוש החמולות", *Ynet*, 9 ביוני 2025.

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.
ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת תל-
אביב, בתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.